

ISSN 1999-4214 (print)
ISSN 2957-5095 (online)

ЕУРАЗИЯ ГУМАНИТАРЛЫҚ ИНСТИТУТЫНЫҢ

ХАБАРШЫСЫ

ВЕСТНИК

ЕВРАЗИЙСКОГО
ГУМАНИТАРНОГО
ИНСТИТУТА

BULLETIN

OF THE EURASIAN
HUMANITIES INSTITUTE

№4/2023

Жылына 4 рет шығады
2001ж.шығабастаған

Выходит 4 раза в год
Начали издаваться с 2001г.

Published 4 times a year
Began to be published in 2001

Астана, 2023

Бас редакторы **Дауренбекова Л.Н.**
А.Қ. Құсайынов атындағы Еуразия гуманитарлық институтының доценті,
филология ғылымдарының кандидаты, Астана, Қазақстан

Жауапты редактор **Алимбаев А.Е.**
А.Қ. Құсайынов атындағы Еуразия гуманитарлық институтының доценті,
философия докторы (PhD) Астана, Қазақстан

Редакция алқасы

Аймұхамбет Ж.Ә.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Астана, Қазақстан
Ақтаева К.	филология ғылымдарының докторы, профессор, А. Мицкевич атындағы Польша университеті, Познань, Польша.
Әбсадық А.А.	филология ғылымдарының докторы, профессор, А. Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университеті, Қостанай, Қазақстан
Бредихин С.Н.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Солтүстік Кавказ федералды университеті, Ставрополь, РФ
Гайнуллина Ф.А.	филология ғылымдарының кандидаты, доцент Ә. Бөкейхан атындағы университеті, Семей, Қазақстан
Ермекова Т.Н.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Қазақ ұлттық қыздар педагогикалық университеті, Алматы, Қазақстан
Есиркепова К.Қ.	филология ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, А. Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университеті, Қостанай, Қазақстан
Жүсіпов Н.Қ.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Торайғыров университеті, Павлодар, Қазақстан
Курбанова М.М.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Алишер Навои атындағы Ташкент мемлекеттік өзбек тілі мен әдебиеті университеті, Ташкент, Өзбекстан
Қамзабекұлы Д.	ҚР ҰҒА академигі, филология ғылымдарының докторы, профессор, Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Астана, Қазақстан
Құрысжан Л.Ә.	филология ғылымдарының кандидаты, профессор, Ханкук шетелтану университеті, Сеул, Оңтүстік Корея
Онер М.	философия докторы (PhD), профессор, Эгей университеті, Измир, Туркия
Пименова М.В.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Шет ел тілдері институты, Санкт-Петербург, РФ
Сайфулина Ф.С.	филология ғылымдарының докторы, профессор, Қазан федералды университеті, Қазан, Татарстан, РФ

Редакцияның мекенжайы: 010009, Астана қ., Жұмабаев даңғ., 4
Телефон/факс: (7172) 561 933; e-mail: eagi.vestnik@gmail.com, сайт: ojs.egi.kz

Еуразия гуманитарлық институтының Хабаршысы.

Меншіктенуші: «А.Қ. Құсайынов атындағы Еуразия гуманитарлық институты»

Қазақстан Республикасы Ақпарат және қоғамдық даму министрлігі Ақпарат комитетінде

қайта есепке қойылды. Тіркеу № KZ92VPY00046970 17.03.2022

Басуға 27.12.2023ж. қол қойылды. Пішімі 60*84 1\8. Қағаз офсеттік Көлемі. БТ.

Таралымы 200 дана. Бағасы келісім бойынша. Тапсырыс № 89

«Ақтаев У.Е.» баспасында басылып шықты

© А.Қ. Құсайынов атындағы Еуразия гуманитарлық институты

Главный редактор **Дауренбекова Л.Н.**
Кандидат филологических наук, доцент Евразийского гуманитарного института имени
А.К. Кусаинова, Астана, Казахстан

Ответственный редактор **Алимбаев А.Е.**
Доктор философии (PhD), доцент Евразийского гуманитарного института имени
А.К. Кусаинова, Астана, Казахстан

Редакционная коллегия

Аймухамбет Ж.А.	доктор филологических наук, профессор, ЕНУ имени Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан
Актаева К.	доктор филологических наук, профессор, университет имени Адама Мицкевича, Познань, Польша.
Абсадық А.А.	доктор филологических наук, профессор, Костанайский региональный университет имени А. Байтурсынова, Костанай, Казахстан
Бредихин С.Н.	доктор филологических наук, профессор, Северо-Кавказский федеральный университет, Ставрополь, РФ
Гайнуллина Ф.А.	кандидат филологических наук, доцент университет имени А. Бокейхана, Семей, Казахстан
Ермекова Т.Н.	доктор филологических наук, профессор, Казахский национальный женский педагогический университет, Алматы, Казахстан
Есиркепова К.К.	кандидат филологических наук, профессор, Костанайский региональный университет имени А. Байтурсынова, Костанай, Казахстан
Жусипов Н.К.	доктор филологических наук, профессор, Торайгыров университет, Павлодар, Казахстан
Курбанова М.М.	доктор филологических наук, профессор, Ташкентский государственный университет узбекского языка и литературы им. Алишера Навои, Ташкент, Узбекистан
Камзабекулы Д.	академик НАН РК, доктор филологических наук, профессор, ЕНУ имени Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан
Курсыжан Л.А.	кандидат филологических наук, профессор, Университет иностранных языков Ханкук, Сеул, Южная Корея
Онер М.	доктор философии (PhD), профессор, Эгейский университет, Измир, Турция
Пименова М.В.	доктор филологических наук, профессор, Институт иностранных языков, Санкт-Петербург, РФ
Сайфулина Ф.С.	доктор филологических наук, профессор, Казанский федеральный университет, Казань, Татарстан, РФ

Адрес редакции: 010009, г. Астана., пр. Жумабаева, 4
Телефон/факс: (7172) 561 933; e-mail: eagi.vestnik@gmail.com, сайт: ojs.egi.kz

Вестник Евразийского гуманитарного института.

Собственник: «Евразийский гуманитарный институт имени А.К.Кусаинова».

Министерством информации и общественного развития Республики Казахстан Комитет информации постановлено на переучет № KZ92VPY00046970 17.03.2022

Подписано в печать 27.12.2023 ж. Формат 60*84 1\8. Бум. Типогр.

Тираж 200. Цена согласовано. Заказ № 89

Напечатано в издательстве «У.Е. Актаева»

©Евразийский гуманитарный институт имени А.К. Кусаинова

Chief Editor **Daurenbekova L.N.**
Candidate of Philological Science, Associate Professor of the A.K. Kussayinov Eurasian Humanities
Institute, Astana, Kazakhstan

Editor-in-Chief **Alimbayev A.E.**
Doctor of Philosophy (PhD), Associate Professor of the A.K. Kussayinov Eurasian Humanities
Institute, Astana, Kazakhstan

Editorial Board

Aimuhambet Zh.A.	Doctor of Philological Sciences, Professor, L.N. Gumilyov ENU, Astana, Kazakhstan
Aktayeva K.	Doctor of Philological Sciences, Professor, Poznan Adam Mitskevich University, Poznan, Poland
Absadyk A.A.	Doctor of Philological Sciences, Professor, Kostanay Regional University named after A.Baitursynov, Kostanay, Kazakhstan
Bredikhin S.N.	Doctor of Philological Sciences, Professor, North-Caucasus Federal University, Stavropol, RF
Гайнуллина Ф.А.	Candidate of Philological Sciences, Associate Professor Alikhan Bokeikhan University, Semey, Kazakhstan
Yermekova T.N.	Doctor of Philological Sciences, Professor, Kaz. National Women's Pedagogical University. Almaty, Kazakhstan
Yesirkepova K.K.	Candidate of Philological Sciences, Professor, Kostanay Regional University named after A.Baitursynov, Kostanay, Kazakhstan
Zhusipov N.K.	Doctor of Philological Sciences, Professor, Toraihyrov University, Pavlodar, Kazakhstan
Kurbanova M.M.	Doctor of Philological Sciences, Professor, Tashkent State University of the Uzbek Language and Literature named after Alisher Navoyi, Tashkent, Uzbekistan
Kamzabekuly D.	Academician of NAS RK, Doctor of Philological Sciences, Professor, L.N. Gumilyov ENU, Astana, Kazakhstan
Kuryshzhan L.A.	Candidate of Philological Sciences, Professor, Hankuk University of Foreign Studies Seoul Korea
Oner M.	Doctor of Philological (PhD), Professor, Aegean University, Izmir, Turkey
Pimenova M.V.	Doctor of Philological Sciences, Professor, Foreign Languages Institute, St-Petersburg, RF
Seifullina F.S.	Doctor of Philological Sciences, Professor, Kazan Federal University, Kazan, Tatarstan, RF

Editorial address: 010009, Astana., 4, Prospect Zhumabayev
Tel/Fax: (7172) 561 933; e-mail: eagi.vestnik@gmail.com, сайт: ojs.egi.kz

Bulletin of the Eurasian Humanities Institute.

Owner: «A.K. Kussayinov Eurasian Humanities Institute».

The Ministry of Information and Public Development of the Republic of Kazakhstan Information Committee decided to re-register No. KZ92VPY00046970 17.03.2022

Signed for printing 27.12.2023 Format 60 * 84 1 \ 8. Paper. Printing house

Circulation 200. Price agreed. Order No. 89

Printed in the publishing house of «U.E. Aktaev»

© A.K. Kussayinov Eurasian Humanities Institute

МАЗМҰНЫ-СОДЕРЖАНИЕ-CONTENTS

ТІЛ БІЛІМІ – ЯЗЫКОЗНАНИЕ – LINGUISTICS

БАКИРОВА Ш.А., БАЙМЫШ Л.Қ.	Қазақ тіліндегі тәуелдік жалғауының көнеленуі мен түбірге кірігу мәселесі.....	7
BEKENOVA G.SH. AKHMETOVA G.S.	Lexical and semantic characteristics of place and water names of the Abaydistrict.....	20
ЕРМЕКБАЕВА М.А.,	«Қасқыр» зоониміне байланысты мақал-мәтелдердің семантикасы (қазақ және түрік тілдері негізінде).....	31
ЕСІМСЕЙТОВ Б.Р., КОКИШЕВА Н.М.	«Заң» сөзінің негізінде жасалған сөзжасамдық ұяның көлемдік сипаты	47
KARAGULOVA B.S., MUKHTAROVA S.S.	Types of lexical and grammatical transformations in literary translation.....	62
КЕМЕЛБЕКОВА Е.А.	Linguistic features of borrowed terms of applied geometry and their semantic modification in kazakh language.....	75
КЕНЖАЛИН Қ.К., ДАНИЯР Ә.А.	«Бабырнамадағы» жай сөйлемдер мен төл сөздердің қолданысы.....	88
ҚҰРМАНБАЙҰЛЫ Ш., ҚҰЛМАНОВ С.	Қазақ терминжасамы: дәстүрлі үдерістер және қазіргі даму бағыты.....	107
ОМАРБЕКОВА Г.Ә.	Мұхтар Әуезовтің эпистолярлық стилінде антропонимдік вокативтердің қолданысы.....	130
УРАЗАЕВА К.Б., ИДРИСОВА Э., АЗКЕНОВА Ж.	Риторический идеал и риторическая идентичность. Приемы создания картины мира в поэзии жырау.....	144
ХАСАНГАЛИЕВА Б.К., ИСАКОВА С.С., ӘЛІМБЕК Г.Р.	Когнитивтік терминтанымның негізгі ұстанымдары.....	162

ӘДЕБИЕТТАНУ – ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ – LITERATURE STUDIES

АЛЬЖАНОВА А.Ы., БАЛМАГАМБЕТОВА Ж.Т.	Проблемы адаптации казахской художественной прозы (на примере прямого и опосредованного переводов романа А. Нурпеисова «Соңғы парыз»).....	177
КАРБОЗОВ Е.К., МАМЕЖАНОВА Ә.Е.	1960-80 жылдардағы қазақ поэзиясындағы ұлттық дүниетаным және салт-дәстүр.....	190
МАТАЕВА А.К.	Қазіргі қазақ әдеби сынындағы ізденістер.....	207
МАУЛЕТ А., ҚОБЛАҢДИН Қ.И.	Ақмола қазақтары фольклорлық мұрасының эстетикалық мәні.....	220

НУРЛАНОВА А.Н., СЕЙПУТАНОВА А.К., ЖӘМСАП А.Т.	Ш.Құдайбердіұлы поэзиясындағы «ар-ұждан» категориясы.....	238
НҰРБАНОВА А.Қ., БАРАТОВА М.Н.	Жалпы адамзаттық рухани құндылықтар теориясы.....	248
ОЛЖАБАЕВ Б.К., ПАНГЕРЕЕВ А.Ш., СӨЙЛЕМЕЗ О.	Түркі халықтары фольклорында туған жерді кие тұту мотивтері.....	266

**ТІЛ ЖӘНЕ ӘДЕБИЕТТІ ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІ – МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ ЯЗЫКА
И ЛИТЕРАТУРЫ – METHODOLOGY OF TEACHING LANGUAGE AND LITERATURE**

BUKAYEVA A.A., BIRAY N.	The effect of implementing case study approach on students learning outcomes in teaching kazakh legal discourse.....	281
YERSULTANOVA G.T., KENZHEKANOVA K.K., TUSSUPBEKOVA M.ZH.	Teaching english grammar using internet resources.....	294

FTAXP 16.21.41

DOI <https://doi.org/10.55808/1999-4214.2023-4.11>

Б.К. ХАСАНГАЛИЕВА¹

С.С. ИСАКОВА²

Г.Р. ӘЛІМБЕК³

Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті, Ақтөбе қ., Қазақстан^{1,2}

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық университеті, Астана, Қазақстан³

(e-mail: bibigul2901@mail.ru¹, sabira-i@yandex.ru²,

alimbek_gaukhar@mail.ru³)

КОГНИТИВТІК ТЕРМИНТАНЫМНЫҢ НЕГІЗГІ ҰСТАНЫМДАРЫ

Аңдатпа. Мақалада терминтанымдағы когнитивтік зерттеулерге шолу жасалады. Ғылыми зерттеудің мақсаты антропоцентристік парадигма ықпалымен пайда болған когнитивтік терминтаным мәселелерін зерттеуге арналған еңбектерді талдап, дәстүрлі терминтаным мен когнитивті терминтанымның айырмашылығын көрсету, когнитивті терминтанымның негізгі ұстанымдарын анықтау. Терминдерді когнитивтік көзқарас тұрғысынан зерттеу идеясының маңыздылығын төмендегілерден көруге болады: біріншіден, когнитивті аспект терминді терминжасаушы көзімен зерттеуге мүмкіндік береді, екіншіден, когнитивтік терминтаным терминнің күрделі әрі қарама-қайшы табиғатын түсінуге көмектеседі, терминшілерді терминнің ішкі заңдылықтарын зерттеуге бағыттайды, үшіншіден, терминтанымдағы когнитивтік зерттеулер терминді жаңа қырынан зерттеуге ықпал етеді. Қазіргі ғылым мен техниканың қарқынды даму контекстінде терминдік бірліктер арқылы кәсіби білімді қалыптастыру, сақтау және ұрпақтан-ұрпаққа жеткізу мәселесі зерттеу жұмысының өзектілігін айқындайды. Когнитивтік көзқарас тұрғысынан терминология кәсіби білім концептуалданатын және вербалданатын маманның когнитивтік іс-әрекеті нәтижесі ретінде қарастырылады. Мақалада когнитивтік терминтанымның пайда болуына негіз болған ғылыми еңбектерге талдау жасалады. Аталған еңбектерде когнитивтік терминтанымның таным мен ғаламның тілдік бейнесі, категориялау мен атау беру процестерінің бірлігі, дискурс және кәсіби дискурс, терминнің когнитивтік-ақпараттық табиғаты, қарапайым және ғылыми білім, кәсіби білім сияқты теориялық және практикалық маңызы бар сұрақтары туралы айтылады.

Түйін сөздер: термин, терминология, когнитивтік терминтаным, дәстүрлі терминтаным, кәсіби білім, кәсіби дискурс, когнитивті көзқарас.

Кіріспе. Когнитивтік көзқарас терминологияны жаңа қырынан түсіндіруге мүмкіндік береді. Ол терминологияны белгілі бір когнитивтік құрылымдардың жиынтығы ретінде қарастырады. Когнитивтік лингвистиканың ықпалымен терминтанымдық зерттеулердің мақсаты терминге тән өзіндік белгілерді зерттеуден кәсіби коммуникация, кәсіби таным мен іс-әрекет, терминдегі білімнің берілу мәселесімен байланысты ішкі табиғатын зерттеуге ауысты. Терминтанымда алғаш рет атау мен кәсіби тілдік тұлға типінің байланысы мәселесі көтерілді. Терминтанымдағы жаңа бағыт дәстүрлі терминтанымның сөз бен терминнің аражігін көрсету, терминнің шығу төркінін анықтау, терминологияны сипаттау сияқты сұрақтармен де айналысатынын атап көрету керек. Когнитивтік терминтаным терминдегі арнайы білім құрылымдарын бейнелейтін фреймдер, концептілер, моделдеу тағы басқа концептуалды аппаратты зерттеумен айналысады. Дәстүрлі терминтанымда терминнің лингвистикалық белгілеріне назар аударылса, когнитивтік терминтаным кәсіби саладағы концептуалды және тілдік құрылымдардың арақатынасына, кәсіби маңызды нысандардың концептуалдану ерекшеліктеріне қызығушылық тудырады. мақсаты антропоцентристік парадигма ықпалымен пайда болған когнитивтік терминтаным мәселелерін зерттеуге арналған еңбектерді талдап, дәстүрлі терминтаным мен когнитивті терминтанымның айырмашылығын көрсету, когнитивті терминтанымның зерттеу нысанын анықтау. Терминдерді когнитивтік көзқарас тұрғысынан зерттеу идеясының маңыздылығын төмендегілерден көруге болады: біріншіден, когнитивті аспект терминді терминжасаушы көзімен зерттеуге мүмкіндік береді, екіншіден, когнитивтік терминтаным терминнің күрделі әрі қарама-қайшы табиғатын түсінуге көмектеседі, терминшілерді терминнің ішкі заңдылықтарын зерттеуге бағыттайды, үшіншіден, терминтанымдағы когнитивтік зерттеулер терминді адамның қоршаған дүниеге деген қарым-қатынасы және өзінің таным нәтижесін тілде бейнелеуге деген ұмтылысы сияқты мәселелерді жаңа қырынан зерттеуге ықпал етеді. Қазіргі ғылым мен техниканың қарқынды даму контекстінде терминдік бірліктер арқылы кәсіби білімді қалыптастыру, сақтау және ұрпақтан-ұрпаққа жеткізу мәселесі зерттеу жұмысының өзектілігін айқындайды. Когнитивтік көзқарас тұрғысынан терминология кәсіби білім концептуалданатын және вербалданатын маманның когнитивтік іс-әрекеті нәтижесі ретінде қарастырылады. Мақалада когнитивтік терминтанымның пайда болуына негіз болған ғылыми еңбектерге талдау жасалады. Аталған еңбектерде когнитивтік терминтанымның таным мен ғаламның тілдік бейнесі, категориялау мен атау беру процестерінің бірлігі, дискурс және кәсіби дискурс, терминнің когнитивтік-ақпараттық табиғаты, қарапайым және ғылыми білім, кәсіби білім сияқты теориялық және практикалық маңызы бар сұрақтары туралы айтылады.

Зерттеу нәтижелері дәстүрлі және когнитивтік терминтаным теорияларын толықтырады, терминологиялық арнаулы курстарда, тіл білімінің жаңа бағыттарына арналған дәрістерде, семинар сабақтарында пайдаланылады. Терминнің когнитивтік табиғатын зерттеуге арналған ғылыми жұмыстарда пайдалануға болады.

Әдістеме және зерттеу әдістері. Мақалада когнитивтік терминтаным бойынша жазылған теориялық еңбектерге (В.М. Лейчик, С.В. Гринев, В.Ф. Новодранова, С.Д. Шелов, М.А. Лазарева, М.Н. Бондорчук, С.С. Исакова, Қ. Айдарбек, С.Л. Мишланова, А.Х. Азаматова, Е.В. Бекишева, М. Қожаева т.б.) талдау жасалды. Зерттеу материалы ретінде аталған еңбектердегі когнитивтік терминтанымға қатысты теориялық тұжырымдар алынды. Шетелдік және отандық ғалымдардың еңбектеріндегі когнитивтік терминтаным идеялары зерделенді. Терминтанымдағы когнитивтік бағыт оның әдіснамасы мен әдістеріне де жаңаша сипат берді. Мақала жазу барысында сипаттау, салыстырмалы талдау, жүйелеу және тұжырымдау әдіс-тәсілдері қолданылды.

Талқылау және бақылау. Соңғы онжылдықта когнитивті лингвистиканың қарқынды дамуының нәтижесінде когнитивті терминтанымды зерттеуге арналған бірқатар еңбектер дүниеге келді. Бірақ олар терминнің когнитивті сипатын сөз еткенмен, әдетте когнитивті терминтаным когнитивті лингвистика мен антрополингвистиканың негізін біріктіреді деген тұжырымды ұстанды. Сол себепті де когнитивті терминтаным терминді жан-жақты зерттеуге мүмкіндік береді. Әсіресе адам санасындағы механизмдерді, ақпаратты қабылдау мен өңдеу процестерін жіті қарастыруға түрткі болды. Бұл жөнінде отандық зерттеуші С.С. Исакова қазақ терминтанымын зерттеуге арналған монографиясында: «Кез келген атаудың адамның танымы мен ойлауынан, мидағы күрделі менталды үдерістерден бастау алатындығын, сондықтан да терминді антропоэзектік бағытта зерттеуде адамның ойлау үдерістерін тану әрі қарай жалғаса бермек»[1,146] – дейді [1,146]. Яғни терминтанымда адам миының жұмысын әр қырынан зерттеу процесі жүріп отырады да, нәтижесінде дәстүрлі терминтанымның мүмкіндігі азайып, когнитивті бағыттың шеңбері кеңейе түседі.

А.Х. Азаматова дәстүрлі терминтаным терминді тілдік белгі аясында қарастырумен шектелді, ал когнитивті бағыт терминтанымның пәнаралық байланысын нығайтып, оны басқа ғылымдардың жетістіктерін пайдалануға ұмтылатын ғылымға айналдырды деп түсіндіреді[2,69]. Бұл құбылыс өз алдына қазіргі тіл білімінің антропоцентристік парадигмасымен негізделіп отыр. Лингвистика тарихында ХХ ғ. аяғы мен ХХІ ғ. басында антропоцентризмнің орныққанын ескерсек, когнитивті терминтанымдағы жаңалықтар мен бетбұрыстарды соның нәтижесі деп білуіміз керек. Бұл кезеңде когнитивті терминтаным аясында жалпы қолданыстағы сөз алғашқы ма, термин алғашқы

ма, олардың бір жүйеден екінші жүйеге өту механизмдері қандай, жаңа пайда болған атаудың таныммен байланысы қандай деген мәселелер көтерілді.

Когнитивті терминтанымның заманауи мәселелерінің қатарында терминдік жүйені саналы басқару сұрағы күн тәртібінен түскен емес. Жоғарыда аталған терминтанымның аспектілерінің ешқайсысы когнитивті терминтаным үшін жаңалық емес, өйткені ол терминнің құрылымдық жағымен, атауыштық қызметімен тығыз байланысты. Бұл мәселелердің барлығы дәстүрлі терминтанымда жиі көтерілгенімен лайықты шешім таппаған еді.

Когнитивті терминтанымның дәстүрлі терминтанымнан басты айырмашылығы оның тілдік құрылымдарды менталды құрылымдармен байланыста қарастыруы, адамзат тәжірибесі мен қызметінің ерекшелігін бейнелеуі, тілдегі қабылдау, түсіну, түйсіну мәселесін білімнің әр типінде анықтауы болатын. Бұл мәселе төңірегінде Е.В.Голованова төмендегідей тұжырым жасайды: Адамның іс-әрекеті мен тәжірибесінің ерекшеліктерін бейнелейтін тілдік және менталды құрылымдардың арақатынасы мәселесі, қарапайым және ғылыми, ассоциативті-бейнелі және рационалды-логикалық сияқты білім түрлерінің тілде бейнелену мәселесі өте маңызды [3,5].

Когнитивті бағыт өзіндік әдіс-тәсілдері мен ортақ нысан танымды зерттеуші ғылымдардың қатарына жатады. Сонымен қатар терминтаным өз алдына ерекше когнитивті бірлік болып табылатын терминдердің табиғатын зерттеу мақсатын қояды. Зерттеуші В.Ф.Новодранованың пікірінше терминология ғылыми білім мен оның дамуының нәтижесі бола отырып, когнитивті ғылыммен тығыз байланысты болады. Бұл туралы ғалым: Ғылыми білімнің пайда болу нәтижесі және олардың даму құралы болып саналатын терминология когнитивті ғылыммен тікелей байланысты дейді [4, 89].

Терминтаным – лингвистика, ғылымтану, логика, философия және ғылым мен білімнің арнайы салаларының тоғысында пайда болған қарқынды дамушы сала. Соның нәтижесінде терминтаным ғылымаралық сипатқа ие болады.

Когнитивті терминтаным ғылымға 1990 жылдардан бастап енген болатын. Жеке бағыт ретінде ол 1998 жылы қалыптасып, бірқатар зерттеу еңбектерінде атала бастады. Алғаш рет когнитивті терминтаным С.В.Гриневтің «Терминтаным терминдерінің тарихи жүйелі сөздігі» (1993) атты терминтанымның арнайы сөздігіне енгізіліп, ғылыми деңгейде қарастырылды. Кейінірек зерттеушінің Терминтанымға кіріспе (2000) еңбегінде терминнің негізгі когнитивті белгілері аталып, терминжүйенің салалары қатар зерттелген еді. Одан соң әр түрлі жинақтарда зерттеушінің мақалалары басылып, когнитивті терминтанымның зерттелуін жеделдете түсті.

Осы кезеңде когнитивті терминтаным шеңберіне енген негізгі мәселелер М. Алексееваның, Л.А. Манерконың, В.Ф. Новодранованың, В.М. Лейчиктің, М.Н. Володинаның, Е.И. Голованованың еңбектерінде көтерілді. Аталған

ғалымдар өз еңбектерінде терминтанымның өзекті мәселелерін шешуге ұмтылды. Мәселен, Л.М. Лейчик когнитивті терминтанымды термин туралы ғылымның дамуындағы бесінші кезең деп бағалады. Л.М. Лейчик дәстүрлі терминтанымның шеңберінде жүріп-ақ, термин мен терминжүйелерді зерттеудің когнитивті аспектілерін анықтап, когнитивтік-дискурстық бағыттың дамуын зерделеуге мол мұра қалдырды. Бұған оның «Салалық терминологияның қалыптасуындағы концептуалды құрылымдардың рөлі» (1987), «Эвристикалық қызметтегі тілдік сана элементтері» (1988), «Терминжасам үдерісін зерттеудегі білім базасы және логикалық бағдарламалау» (1989), «Термин мен терминжүйені зерттеуде базалық және пәнаралық ғылымдардың әдістерін пайдалану» (1990) тақырыбындағы мақалалары дәлел бола алады. 2000 жылдары когнитивті терминтанымның категориалды аппараты, зерттеу пәні мен талдау әдістері нақтыланып үлгерді. Бұл мәселелер Л.М. Лейчиктің ғылыми зерттеу еңбектерінде көрініс тауып отырды. Бұған ғалымның «Когнитивтік терминтанымды негіздеу туралы» (2001), «Ұғым және концепт» (В.Ф. Новодрановамен бірлесе отырып) (2002), «Тіл мен мәтін семантикасындағы концептілердің вербалдану үдерісіндегі терминдердің рөлі» (2003), «Дискурс – сөйлеу – мәтін» (2004), «Ресей терминтанымы: ескі және жаңа парадигмаларды синтездеу тәжірибесі» (С.Д. Шеловпен бірлесе отырып) (2004) атты еңбектерін атауға болады.

Зерттеуші Л.М. Лейчиктің ізімен Л.А. Манерко мен В.Ф. Новодранова когнитивті терминтанымды зерттеуге арналған еңбектердің қатарын толықтыра түсті. Л.А. Манерконың «Терминтанымның когнитивті-коммуникативті негіздері мен шығу көздері» (2003) деп аталатын алғашқы мақаласы терминтанымға когнитивті бағыттың келуін ғылыми түрде негіздеп, дәуірлеуге мүмкіндік берді. Ал В.Ф. Новодранованың «Когнитивті ғылымдар және терминология» (2000), «Терминологияны зерттеуге когнитивті көзқарас» (2005), «Когнитивті терминтаным» (2006) атты еңбектері когнитивті ғылымдар жүйесіндегі терминологияның орнын анықтап, терминтанымға жаңа леп әкелді. Зерттеушілер жоғарыда аталған еңбектерінде тілдік деректерден жаңалық тауып, таным мен ғаламның тілдік бейнесі, категориялау мен атау беру процестерінің бірлігі, дискурстың рөлі және т.б. мәселелерді тереңірек қарастырды.

М.Н. Володина өз зерттеулерінде терминнің бойындағы негізгі ақпаратқа, оның когнитивтік-ақпараттық сипатына көбірек көңіл бөлді. Оның «Термин - арнаулы ақпарат құралы» (1996), «Терминнің когнитивтік-ақпараттық табиғаты (бұқаралық ақпарат құралдары терминологиясы бойынша)» (2000) тақырыбындағы ғылыми мақалалары терминде жасырынған ақпаратты когнитивті терминтаным аясында анықтауға бағытталған.

Көп жылдар бойы когнитивті терминтанымның мәселелерімен айналысқан Е.В. Голованова терминжүйелердің қалыптасуындағы когнитивті

бағыттыңқпалын одан әрі зерттей түсті. Ғалымның «Когнитивті терминтаным» (2008), «Когнитивті терминтанымға кіріспе» (2011), «Когнитивті терминтаным: мәселе, құралдары, даму бағыты мен болашағы» (2013) атты ғылыми еңбектері когнитивті терминтанымның негізгі мәселелерін шешуге арналады. Ғылыми білімнің қазіргі күйін сипаттаған ғалым термин туралы ғылымның дамуына зор үлес қосты. Терминнің табиғаты мен қызметі, күнделікті білім мен ғылыми білімнің байланысы туралы пікірлері қазірде көп қолдау тауып отыр.

Қазақ тіл білімінде когнитивтік бағыт когнитивті лингвистиканың келуімен өріс алып, терминдер мен терминжүйелерді айналып өтпеді. Когнитивті лингвистиканың ең басты мәселелерінің бірі – тіл мен сананың арақатынасына, өзара байланысына құрылады. Соның нәтижесінде когнитивті терминтаным термин мен таным, олардың болмысын, қызметін зерттеуде үлкен табыстарға жетіп отыр. Ойымызды түсінікті ету үшін зерттеуші С.С. Исакованың терминтанымның ғылыми-ұғымдық аппаратының толығын фактілері қазіргі терминологиялық ғылымның үздіксіз даму сипатын айқындайды, тілдік бірліктердің арақатынасы мен оларда бейнеленген кәсіби (теориялық және практикалық) білімнің құрылымы арасындағы байланыс терминтанымның басты мәселесіне айналып отыр деген пікіріне жүгінейік [5,19]. Яғни, бүгінде терминтаным тілдік бірліктер мен теориялық-практикалық білімнің құрылымын зерттеуді міндет етуде.

Қазақ тіл білімінде когнитивті терминтаным жаңа дәуірдің жемісі саналғанымен, терминнің бойындағы ерекшелік, оның танымдық сипаты, когнитивтік табиғаты ерте кезеңнен сөз етіле бастады. Терминді зерттеушілер бұл мәселелерге ерекше назар аударды. Мысалы, ұлт ұстазы, қазақ тіл білімінің негізін қалаушы А. Байтұрсынұлы, Ө. Айтбаев, А. Әбдірахманов, Б. Қалиұлы, С. Ақаев, С. Исакова, А.Х. Азаматова секілді ғалым зерттеушілерді ерекше атап өтуге болады.

А.Байтұрсынұлының терминжасам қағидаттары мен ұстанымдары туралы тілші ғалымдар тарапынан да, терминшілер тарапынан да біршама зерттеулер жасалды. Ғалымның термин жасау шеберлігі бүгінгі күнге дейін өзінің өзектілігін жойған жоқ. Ол туралы Р.Сыздық, Ә. Қайдар, Ө. Айтбаев, Б. Қалиұлы, Ш. Құрманбайұлы, С. Исакова, О. Жұбаева, Қ. Айдарбек және тағы басқа зерттеушілер еңбек етті. Белгілі әдебиеттанушы ғалым Р. Нұрғалиев өзінің Алашордалықтар атты кітабында: Ғалым терминді нақты, көлемді және бейнелі анықтамамен қамтамасыз етеді, және осы анықтамаға ғылыми сипат тән - деп жазады[6,19].

А. Байтұрсынұлы еңбектерінде терминнің танымдық табиғаты, когнитивтік терминтаным, терминдегі кәсіби білімнің концептуалдануы деген ұғымдар мен түсініктер кездеспесе де, ғалымның ұсынған тіл білімі терминдерінің әрқайсысында ұлттық таным мен кәсіби тәжірибенің, ұғым мен

атаудың арасындағы байланысты терең түсінген маманның когнитивті ойлау үдерісі жатқанын аңғару қиын емес. Бұл тұрғыдан келгенде ғалым когнитивті терминтанымның принциптерін толықтай ұстанып тұр. Бұл туралы ғалым О. Жұбаева А. Байтұрсынұлы зерттеулерінде адам сөйлермен, өзіндік әлемі, өзіндік дүниетанымы бар саналы жан ретінде сипатталады. А.Байтұрсынұлы тіл ойды жарыққа шығару құралы болуымен қатар таным әрекетінде өзіндік таңбасын қалдырып отыратынын ескертеді деп жазады[7, 97].

Қазақ терминологиясындағы танымдық бағыттың алғышарттары Қ. Жұбанов еңбектерінен өз жалғасын табады. Ғалым өзінің Қазақ тілі жөніндегі зерттеулерінде: ұғымдарға, көрініс қалыптарға, образдарға, ұқсата атауларға назар аударып, жаңа сөз жасауға негіз болатын адамның қоршаған ортаны танып-білу тәжірибесін әуелі көзқарас – деп тұжырымдады [8,95]. Қ. Жұбанов терминге белгілі бір ұғымдарды білдіретін қарақшылы сөздер болады, о сөздерді әлгіндегідей ұғымдарға ғылым мен революция жағы қандай сатыда тұрса, міне осы екеуі келіп отырады; сонымен қатар термин сөзінің терминдік ұғымы мен күнделік тіршілікте қолданылатын жай сөздік мағынасы басқа болуы да мүмкін деп анықтама берді[9,26].

Қазақ терминологиясында өзіндік орны бар, егемендік алғаннан кейінгі қазақ терминологиясы дамуының жаңа бағыт-бағдарын айындап берген ғалымдарымыздың бірі академик Ә.Қайдар. Ғалымның «Қазақ терминологиясына жаңаша көзқарас» (1993) деп аталатын еңбегінің орнын ерекше атауға болады. Аталған еңбекте қазақ тілі мемлекеттік мәртебеге ие болған кезеңде оның ғылым тілі қалай дамуы керек, қазақ терминологиясының қоғамдық қызметтің барлық саласында белсенді қолданылуы үшін қандай қадамдар жасалынуы тиіс деген маңызды мәселелерді сөз етіп, ғылыми қағидаттар ұсынды. Зерттеушінің «Қазақ терминологиясы» (1987), «Ғылым тілі әдеби тіл статусы» (1990), «Взаимодействия народной и научной терминологии в казахском литературном языке» (1989), «Терминология көкжиегі» (1998), «Жаңалыққа жатсынбай, жасампаздыққа жармаспай қазақ тілі терминологиясына жаңашыл көзқараспен қарайық» (1992) сияқты зерттеулерінде тіл біліміне енген жаңашылдықты қабылдап, соған сәйкес терминологияны жаңа кезеңге сай зерттеу мәселесін көтерді[10].

Ә. Айтбаев қазақ терминологиясын зерттеуге 1980 жылдардан аяқ басады. Ғалымның бұл сала бойынша «Қазақ терминологиясының дамуы мен қалыптасуы» (1988) монографиясы, «Терминдер мен олардың аудармалары» (1990), «Қазақ сөзі» (1997) зерттеулері жарық көрді. Автордың кейінгі жылдары жазған «Қазақ тілінде термин жасау жолдары мен принциптері хақында» (2002), «Алғашқы газет-журналдардың термин жасаудағы рөлі» (2003), «Терминжасам мен оны реттеудің мәдениеті хақында» (2004) деп аталатын зерттеулері мен ізденістерітерминді зерттеуге үлкен үлес қосты.

Б. Қалиевтің 1997 жылы «Қазақ тілінің көкейкесті мәселелері» зерттеуі жарыққа шықты. Ғалым осы зерттеуінде «Қазақтың төл терминологиясы қашан жасалады», «Жат сөздер жағадан ала бермесін», «Термин және терминком жайында бірер ой», «Шет тілі терминдерін қалай қабылдап жүрміз?», «Термин және тіл мәдениеті», «Термин тағдыры да ойыншық емес, терминді тілге тиек етсек» тағы да ғылыми терминдерді аудару туралы және тағы басқа мақалаларын ұсынған. Б. Қалиевтің еңбектерінде халықаралық терминдерді аудару, оларды тілімізге бейімдеп алу тұжырымдары айқын көрінеді [11]. Мысалы, зерттеушінің «Мемлекеттік тіл және оның терминологиясы», «Қазақша термин жасау мәселесі және оны қалыптастырудағы БАҚ-тың рөлі», «Ұлттық терминдерге қамқорлық қажет», «Тіл білімі терминдерінің тақырыптық, түсіндірмелі және оқулық сөздігін жасау принциптері», «Термин туралы кейбір ойлар», «Қазақ тілі терминдері және оларға қойылатын талаптар», «Қазақ терминдерін жасаудың кейбір мәселелері» және т.б. тәрізді мақалаларын атауға болады.

Қазақ терминологиясын жан-жақты зерттеп, ол туралы өзіндік көзқарастары айқын білдіріп жүрген ғалымдарымыздың бірі Ш. Құрманбайұлы екені белгілі. Ғалымның осы сала бойынша жазылған зерттеулерінің жалпы саны 300-ден асады. Мысалы, «Қазақ лексикасының терминденуі» (1998), «Қазақ терминологиясы дамуының кезеңдік сипаты» (2002), «Қазақ терминологиясы дамуының ғылыми қағидаттары» (2004), «Терминқор қалыптасыру көздері мен терминжасам тәсілдері» (2005) және тағы басқа еңбектері бар. Ш. Құрманбайұлы қазақ терминологиясына терминдік өріс, қазақ лексикасының терминденуі, терминдердің бейтерминденуі, терминге қойылатын талаптар, терминқор, термин дамуының кезеңдік сипаттарын және тағы басқа көптеген теориялық тұжырымдарды енгізді және олардың практикалық шешімін ұсынды [12].

Қазіргі таңда терминдер мен терминжүйелерді зерттеуде жаңа бағытты ұстанып, когнитивтік терминтанымның мәселелерін шешуге айрықша үлес қосып жүрген ғалымдардың қатары көбеюде. Солардың ішінен Ресей лингвист-когнитологтар ассоциациясының мүшесі, зерттеуші ғалым С. Исакованы атап өткеніміз жөн. Зерттеушінің «Қазақ тіліндегі психология терминдерінің лингвистикалық мәселелері» (2001), «Қазақ терминтанымы: лексикалық құрамы, жасалу тәсілдері, прагматикалық қызметі» (2007), «Исследование казахской и французской языковой картины мира», «Танымдық қазақ тілі» (2009), «Қазақ терминтанымның когнитивтік-прагматикалық аспектісі» (2008), «Когнитивтік бағыттағы терминнің семантикасы» (2015) атты көлемді еңбектері бар. Аталған еңбектерінде ғалым алғаш рет қазақ тіл білімінде когнитивтік терминтаным мәселесін сөз етіп, оның негізгі тұжырымдары мен ұстанымдарын талдайды. Зерттеуші кәсіби тілдік тұлға ұғымын терминмен байланыстыра отырып негіздейді. Дәстүрлі және когнитивтік терминтанымның

өзіндік сипаттарын салыстыра отырып анықтайды. Терминнің танымдық табиғатын қоғамдық ғылымдар терминдері бойынша талдайды. Терминнің прагматикалық аспектісіне назар аударып, оның қолданыс ерекшеліктерін анықтайды. Зерттеуші Когнитивтік бағыттағы терминнің семантикасы еңбегінде кәсіби білім мен тілдік танымды сақтайтын концептуалды құрылымдар мен терминнің мағынасы арасындағы байланысты анықтауға арналған когнитивтік талдау әдістерін қарастырады[13,965].

Зерттеуші Қ. Айдарбек арнаулы терминологияларды қалыптастыруға, терминология антропоцентристік бағыт шеңберінде зерттеуге бағытталған бірнеше еңбектің авторы. Оның «Қазақ терминологиялық аталымының ономазиологиялық аспектісі» (2009), «Арнаулы терминологиялар қалыптастырудағы терминологиялық аталымның кезеңдік сипаты» (2016) тақырыбындағы еңбектері бүгінде терминтаным үшін маңызды зерттеулерге айналып отыр. Зерттеушінің терминтанымның қазіргі күйі мен деңгейін сипаттауға арналған «Основополагающие принципы выделения существенных признаков терминологических единиц», «Академик Ө. Айтбаев ұлттық тілдік тұлғасының концепциясы» атты ғылыми мақалалары жарық көрді. Ғалым Қ. Айдарбек «Когнитивтік терминтаным концепциясындағы дискурс мәселелері» еңбегінде когнитивтік терминтанымның дискурс пен байланысы туралы былай деп жазады: Терминжасам үдерісінің қоғамдық маңыздылығы, оған қатысушы сұхбаттасушыларға (сөйлеу коммуникациясының актісіне қатысушыларға) бағытталуымен ғана емес (екінші аталым), сонымен бірге жаңа атау (алғашқы аталым) тілдік ұжыммен немесе белгілі бір тілдік қауымдастықтың бір бөлігімен узуалды қабылдануы қажеттілігімен де айқындалады. Сол себепті аталым үдерісінің барлық кезеңдері де сол ұжымның тіршілік қарекетінің барлық салаларын көрсетуі, оны интерпретациялау формаларын анықтайтын ғаламның тілдік бейнесіне сәйкес келіп, ұлттық психология мен ұлттық мәдениет, этникалық салт-дәстүрлерді (әлеуметтік-тұрмыстық, діни және т.б.) өзіндік ерекшеліктерді айқындауы, белгілеуі қажет[14, 89]. Ғалымның пікірін толық қолдай отырып, біз өз тарапымыздан когнитивтік терминтанымда термин кәсіби дискурс бірлігі ретінде қарастырылып, кәсіби тілдік тұлғаның когнитивтік іс-әрекетінің нәтижесі тұрғысынан зерттелуі қажет дейміз.

Нәтижелер. Сонымен біз когнитивті терминтанымның теориялық мәселелерін қарастырып, оның қалыптасу және даму кезеңдерін сөз еттік. Когнитивті терминтанымның негізін қалаған зерттеушілер мен олардың зерттеу еңбектеріне жіті тоқталдық. Олардың теориялық тұжырымдарын талдап, дәстүрлі терминтаным мен когнитивті терминтанымның зерттеу нысандарын сараладық.

Зерттеу тақырыбы бойынша теориялық еңбектерді талдау когнитивті теорияның ықпалымен қалыптасқан когнитивті терминтанымның төмендегідей негізгі идеяларын анықтады:

1. Термин мен ұғымның байланысына деген көзқарастың өзгеруі, терминтанымға концепт, концептуалдық құрылымдар, білім форматы сияқты түсініктердің енуі нәтижесінде «термин-ұғым» байланысының тереңдеуі;

2. Терминнің когнитивті қызметіне басымдық беру (дәстүрлі бағытта оның алдыңғы қатарлы қызметтері атауыштық және дефинициялығымен салыстырғанда). Когнитивті қызметінің қатарынан оның бағыт-бағдар беру қызметіне ерекше назар аудару;

3. Терминді кәсіби қызмет пен кәсіби таным үдерісі аясындағы динамикалық өнім ретінде тану;

4. Термин мен басқа да арнаулы атауларды таным мен қарым-қатынастың нақты бір білім мен қызмет кеңістігіндегі күрделі байланысынан туындаған нәтиже деп түсіну;

5. Терминнің бұған дейінгі рационалды-логикалық сипаттамасын ескере отырып, термин арқылы ғылыми білім ғана емес, күнделікті және эмпирикалық кәсіби білімнің бөлшектері де көрініс табатынын мойындау;

6. Терминнің мазмұнындағы ғылыми білімнің қалыптасу және даму процесі туралы түсініктің тереңдеуі: ғылыми білімді жалпылаушы концептіден бастап, оның теориясын жалпылаушы түсінікке дейін;

7. Мағына мен концептінің арасында олардың когнитивті негізінде ажырағысыз ауыспалы байланыс бар. Арнайы түсінік жалпы бөлінген білімнің элементі ретінде концептінің негізінде құрылады.

Қорытынды. Қорытындылайтын болсақ, бүгінде терминтаным деректер мен құбылыстарды сипаттаумен ғана шектелмейді, сонымен қатар оларды нақты түсіндіруге тырысады. Когнитивті көзқарас дәстүрлі құрылымдық жүйеден бас тартып, дүниенің қарапайым және ғылыми бейнесінің өзара байланысын ұғынуға мүмкіндік береді.

Соның нәтижесінде когнитивтік терминтанымды бағыт ретінде емес, пәнаралық сипаты бар ғылымның жалғасы деп түсінуіміз керек.

Терминнің когнитивті табиғаты оның ғылыми білімнің компоненті болуымен қатар, ғылыми танымның объектісі бола отырып, адамның ойлау процесінің нәтижесіне айналуымен ерекшеленеді. «Термин является особой когнитивно-информационной структурой, в которой аккумулируется выраженное в конкретной языковой форме профессионально-научное знание, накопленное человечеством за весь период его существования» [15, 25]. М.В.Володинаның терминге берген анықтамасына сәйкес, жоғарыда атап өткеніміздей, термин ғылыми танымның тасымалдаушысы бола тұрып, коммуникацияға қажетті когнитивті үлгіні құрайды, қарым-қатынастың құралы қызметінде жұмасалады. Адам терминге атау бере отырып, оны

меңгереді, қолданады, түсіндіреді. Бұл жүйелі үдерістің өзі оның варианттары немесе баламалары болатындығын растайды. Мұның өзі әлемді танудың когнитивті үдерісімен тығыз байланыстылығын көрсетеді. Терминнің когнитивтік табиғаты терминде бекітілген ақпараттың көмегімен нақтыланады, өйткені терминдер нақты заттар мен құбылыстырдың атауы болып табылады.

Терминнің бойындағы ақпарат оның пайда болуына түрткі болған құбылысты, жасалуы туралы дереккөзді, мәдениет туралы мәліметті тануға мүмкіндік береді. Терминнің когнитивтік табиғаты оның жасалу тәсілін, тілдегі экстралингвистикалық және интралингвистикалық факторлардың байланысын анықтауға негіз болады.

Әдебиеттер

1. Исакова С.С. Қазақ терминтанымы: лексикалық құрамы, жасалу тәсілдері, прагматикалық қызметі.– Алматы: М-стиль, 2007. – 159 б.
2. Азаматова А. Х. Специфика терминологической информации // Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ Хабаршысы. Филология сериясы. –2012. –№3(137). – С.67-70.
3. Голованова Е.И. Введение в когнитивное терминоведение: учеб. пособие. – Москва.:Флинта, 2011. – 224 с.
4. Новодранова В. Ф. Когнитивные науки и терминология //Традиционные проблемы языкознания в свете новых парадигм знания (Материалы Круглого стола, апрель 2000 г.). – Москва: Ин-т языкознания РАН, 2000. – С. 89-93.
5. Исакова С.С. Когнитивтік терминтанымның басты мәселесі – тіл мен білім//Терминологиялық хабаршы. – №2 (48). – 2014. – Б.19-27.
6. Нурғали Р. Алашординцы. – Алматы:Алаш, 2004. – 114 б.
7. Жұбаева О.С., Сүлейменова Ж.Н., Сарбалин А.Б. Қазақ тіл білімі терминдері:когнитивтік негіздері// Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ Хабаршысы. Филология сериясы. –2019. – № 1(173). – С. 95-101.
8. Жұбанов Қ. Қазақ тілі жөніндегі зерттеулер. – Алматы: Ғылым, 1999. – 450 б.
9. Айтбаев Ө. Қазақ тіл білімінің мәселелері. – Алматы: Арыс, 2007. – 624 б.
10. Қайдар Ә. Қазақ тілінің өзекті мәселелері. –Алматы: Ана тілі, 1998. – 304 б.
11. Қалиев Б., Исакова С.С. Танымдық қазақ тілі. – Алматы: М-стиль, 2009. – 132 б.
12. Құрманбайұлы Ш. Қазақ терминологиясы:зерттеулер, оқулық, сөздік, библиография. –Алматы:Сардар, 2014. –928 б.

13. Issakova S., Taganova A., Oralbaeva M. Term semantics from a cognitive viewpoint//Procedia-social and behavioral sciences, conference proceedings citation index (Web of science core collection).– V. 214 (2015). – P. 965-969.<http://dx.doi.org/10.1016/j.sbspro.2015.11.683>

14. Айдарбек Қ.Ж., Сүйерқұл Б.М. Когнитивтік терминтаным концепциясындағы дискурс мәселелері//ҚазҰУ хабаршысы. Филология сериясы. –№2 (160). – 2016 –Б.86-90. <https://philart.kaznu.kz/index.php/1-FIL/article/view/1915>

15. Володина М. В. Когнитивно-информационная природа термина (на материале терминологии средств массовой информации) / МГУ им. Ломоносова; Филолог. фак-т. –Москва:Знание, 2000. –128 с.

Б.К. ХАСАНГАЛИЕВА, С.С. ИСАКОВА

Актюбинский региональный университет имени К. Жубанова,
Актобе, Казахстан

Г.Р. АЛИМБЕК

Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева,
Астана, Казахстан

ОСНОВНЫЕ ПРИНЦИПЫ КОГНИТИВНОГО ТЕРМИНОВЕДЕНИЯ

Аннотация. В статье дается обзор когнитивных исследований в терминоведении. Цель научного исследования состоит в том, чтобы проанализировать работы по изучению проблем когнитивного терминоведения, возникших под влиянием антропоцентрической парадигмы, показать разницу между традиционным терминоведением и когнитивным терминоведением, определить основные положения когнитивного терминоведения. Важность идеи изучения терминов с когнитивной точки зрения можно увидеть в следующем: во-первых, когнитивный аспект позволяет исследовать термин с точки зрения когнитивного терминоведения, во-вторых, когнитивное терминоведение помогает понять сложную и противоречивую природу термина, направляет терминологов к изучению внутренних закономерностей термина, в-третьих, когнитивные исследования в терминоведении способствуют изучению термина с новой точки зрения. Проблема формирования, сохранения и передачи профессиональных знаний из поколения в поколение через терминологические единицы в контексте динамичного развития современной науки и техники определяет актуальность исследовательской работы. С когнитивной точки зрения терминология рассматривается как результат познавательной деятельности специалиста, в которой концептуализируются и вербализуются профессиональные знания. В статье проводится анализ научных трудов, послуживших основой для

возникновения когнитивного терминоведения. В названных работах речь идет о теоретическом и практическом значении когнитивного терминоведения как познания и языковая картина мира, единства процессов категоризации и наименования, дискурса и профессионального дискурса, когнитивно-информационной природы термина, обыденных и научных знаний, профессиональных знаний.

Ключевые слова: термин, терминология, когнитивное терминоведение, традиционное терминоведение, профессиональное знание, профессиональный дискурс, когнитивный подход.

B.K.KHASANGALIYEVA, S.S. ISSAKOVA,

K. Zhubanov Aktobe Regional University, Aktobe, Kazakhstan

G.R. ALIMBEK

L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan

BASIC PRINCIPLES OF COGNITIVE TERMINOLOGY

Annotation. The article provides an overview of cognitive research in terminology. The purpose of the research is to analyze the work on the study of the problems of cognitive terminology that arose under the influence of the anthropocentric paradigm, to show the difference between traditional terminology and cognitive terminology, to determine the main provisions of cognitive terminology. The importance of the idea of studying terms from a cognitive point of view can be seen in the following: firstly, the cognitive aspect allows you to study the term from the point of view of cognitive terminology, secondly, cognitive terminology helps to understand the complex and contradictory nature of the term, directs terminologists to study the internal laws of the term, thirdly, cognitive research in terminology promotes the study of a term from a new perspective. The problem of formation, preservation and transfer of professional knowledge from generation to generation through terminological units in the context of the dynamic development of modern science and technology determines the relevance of research work. From a cognitive point of view, terminology is considered as the result of cognitive activity of a specialist, in which professional knowledge is conceptualized and verbalized. The article analyzes the scientific papers that served as the basis for the emergence of cognitive terminology. In these works, we are talking about the theoretical and practical significance of cognitive terminology as cognition and the linguistic picture of the world, the unity of the processes of categorization and naming, discourse and professional discourse, the cognitive-informational nature of the term, everyday and scientific knowledge, professional knowledge.

Keywords: term, terminology, cognitive terminology, traditional terminology, professional knowledge, professional discourse, cognitive approach.

References

1. Ысәқова С.С. Қазақ терминтанымы: лексикалық құрамы, жасалу тәсілдері, прагматикалық қызметі. – Алматы: M-styl, 2007. – 159 б.
2. Азаматова, А. Н. Специфика терминологической информации // Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ Хабаршысы. Filologia seriesy.–2012.–№ 3(137). –С. 67-70.<https://philart.kaznu.kz/index.php/1-FIL/article/view/820>
3. Golovanova E.I. Vvedenie v kognitivnoe terminovedenie: ucheb. posobie. Moskva: Flinta, 2011. –224 s.
4. Novodranova V. F. Kognitivnye nauki i terminologija //Tradicionnye problemy jazykoznanija v svete novyh paradigm znaniya. (Materialy Kruglogo stola, aprel' 2000 g.). – Moskva: In-t jazykoznanija RAN, 2000. – S. 89 – 93.
5. Ысәқова С.С. Когнитивтік терминтанымның басты мәселесі – тіл мен білім// Terminologialyq habarşy. – №2 (48). – 2014. – B. 19-27.
6. Nurgali R. Alaşordinsy. – Алматы:Алаш, 2004. – 114 б.
7. Жүбаева О.С., Сүлейменова Ж.Н., Сарбалін А.В. Қазақ тілі білімі терминдері:когнитивтік негіздері// Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ Хабаршысы. Filologia seriesy.– 2019.–№ 1(173).–С. 95-101.<https://philart.kaznu.kz/index.php/1-FIL/article/view/2620>
8. Жүбанов Қ. Қазақ тілі жөніндегі зерттеулер. – Алматы: Ғылым, 1999. – 450 б.
9. Айтбаев Ө. Қазақтілілімінің мәселелері. –Алматы:Арыс, 2007. – 624 б.
10. Қайдар Ә. Қазақ тілінің өзекті мәселелері. –Алматы: Ана тілі, 1998. – 304 б.
11. Қалиев Б., Ысәқова С.С. Танымдық қазақ тілі. – Алматы: M-styl,2009. – 132 б.
12. Құрманбайұлы Ш. Қазақ терминологиясы:зерттеулер, оқулық, сөздік, библиография. –Алматы:Сардар, 2014. – 928 б.
13. Issakova S., Taganova A., Oralbaeva M. Term semantics from a cognitive viewpoint// Procedia-social and behavioral sciences, conference proceedings citation index (Web of science core collection).–V. 214 (2015). –P. 965-969. <http://dx.doi.org/10.1016/j.sbspro.2015.11.683>
14. Aidarbek Q.J., Süierqұл B.M. Когнитивтік терминтаным концепсиясындағы дискурс мәселелері//ҚазҰУ хабаршысы. Filologiaseriesy. –No2 (160). –2016. –С.86-90.<https://philart.kaznu.kz/index.php/1-FIL/article/view/1915>
15. Volodina M. V. Kognitivno-informacionnaja priroda termina (na materiale terminologii sredstv massovoj informacii) / MGU im. Lomonosova; Filolog. fak-t.– Moskva: Znania, 2000. – 128 s.

Авторлар туралы мәлімет

Хасанғалиева Бибиғұл Кенесовна – Қ. Жүбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университетінің докторанты, Ақтөбе, Қазақстан.

Хасанғалиева Бибиғұл Кенесовна – докторант Актюбинского регионального университета имени К. Жубанова, Ақтөбе, Казахстан.

Khasangaliyeva BibigulKenesovna – doctoral student, K. Zhubanov Aktobe Regional University, Aktobe, Kazakhstan.

Исакова Сабира Сағынбекқызы – филология ғылымдарының докторы, Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университетінің профессоры, Ақтөбе, Қазақстан.

Исакова Сабира Сағынбековна – доктор филологических наук, профессор Актюбинского регионального университета имени К. Жубанова, Актөбе, Казахстан.

Issakova Sabira Sagynbekovna –Doctor of Philology, professor, K. Zhubanov Aktobe Regional University, Aktobe, Kazakhstan.

Әлімбек Гауһар Рысбекқызы – филология ғылымдарының кандидаты, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің доценті, Астана, Қазақстан.

Алимбек Гауһар Рысбекқызы – кандидат филологических наук, доцент Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан.

Alimbek GauharRisbekkizy – candidate of Philological Sciences, associated professor, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan.